



ЉУДИ И ИДЕЈЕ

фромово језгро

О животу и делу Ериха Фрома говори за НИН Рајнер Функ, један од најпознатијих Фромових следбенина и уредник целокупне заоставштине славног филозофа

Као млад асистент на Тибингенском универзитету Рајнер Функ је сазнао за Фромов боравак, у Локарну и одлучио да га посети и упозна. Непосредни повод била је одлука да своје студије филозофије и теологије у Тибингену и Вицбургу оконча дисертацијом о Фрому. Са Фромом се први пут срео у Локарну (1972). Већ следеће године Фром, који је био фасциниран Функовим познавањем његовог дела, узео га је за асистента, а нешто касније и за доживотног сарадника. Првих година Функ је интензивно сарађивао на Фромовој новој књизи „Имати или бити“ која се појавила 1976. године.

Почетком 1977. године заједно су почели обимне припреме за издавање Фромових сабраних дела у Немачкој. Од почетка су били суочени са двостурком тешкоћом. Прво, Фром се углавном није сећао (изузимајући, наравно, књиге), где, када и шта је публиковао. Друго, од „Бекства од слободe“ (1941), па све до последње књиге „Величина и границе Фројдове мисли“ (1979), Фром је све своје радове објављивао на енглеском језику. На жалост, постојећи немачки преводи били су толико лоши и неупотребљиви, да се морало радити све из почетка. У међувремену, Фромово здравље се поново погоршало, тако да је сав посао око сабраних дела Функ преузео на себе. Почетком 1980. године, пред крај живота, Фром га је именовао за уредника своје целокупне заоставштине. Ускоро је умро тако да није доживео објављивање сабраних дела, која су се у Немачкој појавила у десет томова.

ФРОМОВА ПРЕПИСНА

Последњи томови сабраних дела публиковани су после Фромове смрти, и ту су укључени сви теоријски релевантни списи који су пронађени у Фромовим рукописима. Већину материјала сабраних дела Фром је прегледао и одобрио за издавање уз извесне ститне садржинске, теоријске, стилске и чињеничке интервенције. Десети том сабраних дела представља „Регистар“ који је Функ припремио на основу 20000 обрађених информација. Ту је и комплетна библиографија свих Фромових издања у свету, укључујући и све врсте написа о Фрому. У свету постоји велико интересовање за Фромову сабрана дела. Рајнер Функ је већ у преговорима са америчким, шпанским и ита-

лијанским издавачима, који су заинтересовани да публикују Фромово дела по узору на немачки оригинал.

Као уредник Фромове заоставштине, можете ли нам рећи да ли постоји нешто у Фромовим рукописима што није објављено у сабраним делима?

— Детаљан увид у Фромове рукописе показао је да ту не постоји теоријски релевантан необјављен материјал. Наравно, постоје други материјали које намеравам да искористим за два мања пројекта. Прво, желим да објавим књигу „Фромове преписе“ са свим значајним личностима из света науке, филозофије, уметности и политике. Мислим да ова преписка има карактер теоријске комуникације. Интересантан је податак да је Фром првобитно желео да уништи своју преписку, али се потом претомислио и направио грубу селекцију на „приватна“ и „јавна“ писма, и сугерисао ми је да само ова друга публикујем. У Фромовој кореспонденцији сам пронашао да је све до краја живота водио интензивну преписку са југословенским »Ргaxis« филозофима“, који ће, надам се, омогућити увид у тај материјал. Други пројект се односи на књигу „Фромово биографија“ на којој ћу да радим неколико следећих година. Истица, Фромово књига „С ону страну окова илузија: мој сусрет са Марксом и Фројдом“ (1962) замишљена је као аутобиографија. Међутим, написана је у једном интелектуалистичком духу, са теоријским претензијама, тако да је биографски неинформативна и неупотребљива. У мојој биографији о Фрому, Фром као човек и његов живот у целини неће узмаћи пред захтевом теорије.



ВРЕДНОСТ
ФРОМОВЕ
ЗАОСТАВ-
ШТИНЕ:
ДР РАЈНЕР
ФУНК

ХОРИХАЈМЕРОВ СЛУЧАЈ

Да ли бисте се сложили са тврдњом да је централне теоријске теме Фром формулисао као припадник „франкфуртског круга“? Уопште, каква је Фромово улога у покушају



ЕТИКА У ЦЕНТРУ ПАЖЊЕ: ЕРИХ ФРОМ

франкфуртоваца да, насупрот ортодоксном марксизму, рехабилитују и деју субјективности?

— Истина, за разлику од ортодоксног марксизма који је заговарао схему непосредованог односа „базе и надградње“, франкфуртовци су увели медијацију, која би се могла назвати „коэффициентом субјективности.“ Ако хоћете, једна од основних разлика између Гринберг-Гросмановог и Хоркхајмеровог руковођења Институтом односила се на њихов став према психологији. Уз Хоркхајмерову наклоност, 16. фебруара 1929. године отворен је Франкфуртски психоаналитички институт — прва јавно призната фројдистичка установа која је била повезана (макар и посредно), са немачким универзитетом. Фром ми је указао на личне разлоге који су навели Хоркхајмера да покаже велике симпатије према психоанализи. Наиме, Хоркхајмер је имао тешкоћу што ниједно своје предавање није могао да одржи без директног осврта на рукописе. Очигледно, посреди је био симптом с којим није могао да изађе накрај. Убрзо се подвргао четворогодишњем, истина нередовном, психоаналитичком третману (више едукативном него терапеутском), код Фројдвог студента и свог пријатеља Карла Ландауера. Симптоми су нестали, а Хоркхајмер је схватио колики је значај психоанализе за реконструкцију теорије субјективности у марксизму.

ФРОМОВ РАСКИД СА „ФРАНКУРТОВЦИМА“

Упркос великом уважавању и значајној улози у „франкфуртском кругу“ Фром је ускоро (1938) разочаран напустио Институт. Није ли хармонија била само привидна?

— Мотиви раскида са Институтом су бројни и сложени, и нису само теоријског карактера. Рецимо, непосредни повод Фромове одлуке да напусти Франкфуртски институт јесте тенденциозно омаловажавање и сдбијање Хоркхајмера и Адорна да публикују Фромово истраживање о немачким радницима. То истраживање су, много касније, студенти социологије Минхенског универзитета обрадили и објавили као књигу под на-

словом *Радник и службеник у предвечерје Трећег рајха*“ (Једно социјално-психолошко истраживање), Штутгарт, 1980. године.

Зашто је Фромов раскид са франкфуртовцима тек касније добио карактер драматичног теоријског сукоба?

— У позадини спора између Фрома и франкфуртоваца, који је кулминирао између 1950—1960. године скривала се одређена теоријска стратегија. Прво, док је Фром теоријску призму, после педесетих година померао од ортодоксне психоанализе ка културологији, дотле су франкфуртовци (посебно Адорно и Маркузе) тек тих година „улазили“ у Фројда. Друго, док је Фром задржао теоријску осетљивост за практичну димензију Фројдове доктрине, франкфуртовци су се од почетка залагали за „филозофску позадину психоанализе“. Тешко је сада демонстрирати теоријски учинак тих, понекад, неправдано извиканих спорова. Сигурно је да је тај учинак понекад минималан, пошто су се теоријски спорови често претварали у личне сукобе, што је посебно карактеристично за расправу између Фрома и Маркузеа на страницама часописа „Дисент.“

С обзиром на претходне оцене, дали сте спремни да прихватите готово „официјелну“ интерпретацију по којој се језгро Фромове теорије налази у „франкфуртским списима“, посебно оних који се односе на интеграцију Маркса и Фројда?

— Само целиковито, упркос честим Фромовим декларацијама у том смислу. У својој дисертацији кренуо сам другим путем и покушао да реконструисем религиозну нит Фромове теорије. У том правцу бих дао неколико назнака. Од самог почетка Фромово интересовање за хришћанство било је обојено претензијом да се религија претвори у позитивну теорију еманципације. Фромово хуманистичко схватање религије не занзива се на неком наивном оптимизму, већ је утемељено у одређеној етичкој доктрини коју не бих сада развијао. Интересантан је податак да је Фром истраживао, наводио и познавао само три класична филозофа: Аристотела, Т. Аквинског и Спинозу. Као што знате, етика је незамислива без ових аутора.

Какав је теоријски залог, и шта се добија ако прихватимо вашу сугестију да су религија и етика централне теме Фромове доктрине?

— Упрошћено речено следеће: мој поступак омогућује да се реализују критички потенцијали Фромове теорије тако што ће се она претворити у позитивну идеју еманципације. Уосталом, Фром је био велики биофил и обазриви оптимист.

■ ОБРАД САВИЋ